

საერთაშორისო პრეზენტაცია

თედო ღუნდუა

სამონეტო საქმე კოლხეთსა და იბერიაში (ზოგადი მიმოხილვა – ქართული ნუმიზმატიკის ინგლისურ-ქართული ონლაინ-კატალოგის პრეზენტაცია)¹

ქართული ნუმიზმატიკა, როგორც სამონეტო საქმე საქართველოში, ძვ. წ. VI ს-დან იღებს სათავეს, ხოლო ქართული ნუმიზმატიკა, როგორც მეცნიერება სამონეტო საქმის შესახებ – XIX ს-ის შუა ხანებიდან. ამ ხნის განმავლობაში ბევრი რამ გაკეთდა როგორც ცალკეული სამონეტო ჯგუფების გამოვლენის კუთხით, ასევე – ძირითადი ნუმიზმატიკური ნარატივის გამართვის ასპექტით. ნუმიზმატიკური კატალოგი კი, პრაქტიკულად, არ არსებობდა.

ამ ხარვეზის შევსებას ვცდილობთ 2013 წლიდან, როდესაც მუშაობა დაიწყო „ქართული ნუმიზმატიკის ინგლისურ-ქართულ ონლაინ-კატალოგზე“. პროექტი შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ არის დაფინანსებული.

ჯერჯერობით მზად არის კატალოგის მხოლოდ I და II ნაწილები (<https://geonumismatics.tsu.ge>). სწორედ მათ წარმოგიდგენთ, ძვ. წ. VI-ახ. წ. III სს-ში საქართველოში (კოლხეთსა და იბერიაში) მოჭრილი მონეტების ფონზე. ბევრი ტიპი აუდიტორიისათვის ცნობილია, ზოგი – ახალია ტრადიციული სქემისთვის.

ნუმიზმატიკურ მიმოხილვას ვიწყებთ კოლხური თეთრით. ეს სამონეტო ჯგუფი რვა ტიპისგან შედგება.

¹ ეს არის ქართული ვერსია ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და იენის ფრიდრიხ შილერის უნივერსიტეტის მიერ მოწყობილ საერთაშორისო კონფერენციაზე (ანტიკური კულტურისა და მისი მემკვიდრეობის აქტუალური პრობლემები, 23-27 სექტემბერი, 2014 წელი, თბილისი) წაკითხული მოხსენებისა – Coin Issues in Colchis and Iberia (General Survey – Presentation of Online English-Georgian Catalogue of Georgian Numismatics).

I ტიპის, ე.წ. ტეტრადრაქმის (ლომის თავი/Rv. პეგასი. ტაბ. I №1), სამივე ეგზემპლარი უპასპორტოა. ერთი მათგანი საქართველოშია დაცული. quadratum incusum-ი ტიპის არქაულობაზე მეტყველებს. ლომის თავის გამოსახულება კი სტილისტურად მსგავსია კოლხური თეთრის II ტიპზე, ანუ I ტიპის დიდრაქმაზე, გამოსახული ჰერმაფროდიტი ლომის თავის გამოსახულებისა (ტაბ. I №2). I ტიპის დიდრაქმის 9 ეგზემპლარიდან 5 დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზეა (ისტ. კოლხეთი) ნაპოვნი, რაც მის კოლხურ წარმომავლობაზე მეტყველებს. ზურგის მხარის გამოსახულება, ხარისთავიანი დაწოქილი ქაღმერთი, უნიკალურია. ამ ქაღმერთის ფუნქციურმა დამლამ კი მოგვცა II ტიპის დიდრაქმა (ქალის არქაისტული თავი/Rv. ასეთივე თავები ორ quadratum incusum-ში. ტაბ. I №3) და III ტიპის დიდრაქმა (ქალის არქაისტული თავი/Rv. ხარის თავები ორ quadratum incusum-ში). მათი ნაწილი დასავლეთ საქართველოშია ნაპოვნი.

კვლავაც ლომის და ხარის თავებია ე.წ. დრაქმაზე, ქუთაისის მუზეუმის უნიკალურ უპასპორტო ცალზე (ტაბ. II №4). სტილისტურად ე.წ. ტეტრადრაქმის მსგავსი ლომის თავია I ტიპის ჰემიდრაქმაზე (ტაბ. II №5). მის ზურგზე ძუ ლომის პროტომაა გამოსახული. I ტიპის ჰემიდრაქმები მხოლოდ საქართველოშია აღმოჩენილი.

II ტიპის ჰემიდრაქმები ათასობითაა ნაპოვნი დასავლეთ საქართველოში (ტაბ. II №6). ქალის არქაისტული თავის გამოსახულება მსგავსია II და III ტიპის დიდრაქმებზე მოთავსებული ქალის თავის გამოსახულებისა. ე.ი. ტიპები ერთმანეთს ებმის. ზურგის მხარეზე ტრადიციული ხარის თავია.

ფულს აშკარად კოლხეთში ჭრიდნენ; აღმოჩენათა ტოპოგრაფია, ტიპოლოგიური ნიუანსები, ტიპების ერთმანეთზე გადაბმა ამაზე მეტყველებს. მაგრამ ვინ ჭრიდა კოლხურ თეთრს, კოლხი ბასილევსი თუ ელინური პოლისი, ვთქვათ, ფაზისი. უფრო, ალბათ, ფაზისი და ჰემიდრაქმების მცირე ნაწილზე მოთავსებული ბერძნული ასოებიც ქალაქის მაგისტრატის ინიციალები უნდა იყოს.

ქალის არქაისტული თავის და წეროს გამოსახულება ამშვენებს უკნინეს ნომინალს – ჰემიტეტარტემორიონს; სამივე ცალი დასავლეთ საქართველოშია ნაპოვნი (ტაბ. II №7).

სამონეტო ჯგუფის ზოგადი ქრონოლოგია ძვ. წ. VI-III სს-ით განისაზღვრება. ამაზე მეტყველებს ტიპოლოგიურ-სტილისტური და ტექნოლოგიური პარალელები, სამარხეული კომპლექსები, ზოგადი კონიუნქტურის

გათვალისწინება და აშ.

კიზიკური სტატერები, ათენური ტეტრადრაქმები და სინოპური დრაქმები, კოლხური თეთრის პარალელურად, ძირითადად, ზღვისპირეთში მიმოიქცეოდა. მათ ცვლის ალექსანდრეს და ლისიმაქეს სახელით მოჭრილი სტატერები, რომელთაც ქართველები ბაძავენ ძვ. წ. II-ახ. წ. I სს.

ძვ. წ. II ს. დასაწყისით თარიღდება მიბადვის I სტადია, სხვა წყაროებით უცნობი ბასილევსის, აკას, სტატერი (ტაბ. III №8). მისი პროტოტიპია ლისიმაქეს სიკვდილის შემდგომ მისი სახელით ქალაქ ბიზანტიონში მოჭრილი ოქროს მონეტა, დიფერენტიით – სამთითა. შუბლი: ალექსანდრეს პროფილი ამონის რქით; ზურგი: ათენა პალასი. წარწერა – ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΚΟΥ. მონეტა სულ ორ ცალადაა ცნობილი. აღმოჩენათა ტოპოგრაფია მათ კოლხურ წარმომავლობაზე მეტყველებს. ალექსანდრეს და ლისიმაქეს ტიპის სტატერების ქართული მინაბადები თანდათან შორდება ორიგინალებს. ამ ინფლაციურ ფულს, ალბათ, კოლხი სკეპტუხები ჭრიდნენ.

ლისიმაქეს ტიპის სტატერების ქართული მინაბადები (ალექსანდრე/Rv. ათენა პალასი. ტაბ. III №9).

ალექსანდრეს ტიპის სტატერების ქართული მინაბადები (ათენა/Rv. ნიკე, ხშირად ვერძის ან ხარის თავით. ტაბ. III №10).

ელინისტური ხანის კოლხეთში სხვა მონეტებიც იჭრებოდა. ვერცხლის, ბილონის და სპილენძის რვა მონეტას ერთ ჯგუფად აერთიანებს შუბლის მხარის გამოსახულება – მამაკაცის თავი სხივანა გვირგვინში, და საერთო წარწერა: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΑΥΛ... ან ΣΑΥΜ... არც ერთ მონეტაზე მეფის სახელი სრულად არ არის დაწერილი. მეოთხე ასოს სპეციალისტთა ნაწილი Λ-დ კითხულობს. მათთვის წარწერა იმიფრება, როგორც ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΑΥΛ(ΑΚΟΥ) – მეფე სავლაკისა; ასეთი სახელი კოლხთა სამეფო ონომასტიკონში ფიგურირებს. ზოგი სპეციალისტი კი წარწერას კითხულობს, როგორც ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΑΥΜ(ΑΚΟΥ). სავმაკი კი ბოსფორის სამეფოს სკვითი მეფე იყო. ზურგის მხარეზე ერთმანეთს ცვლის ხარის თავის გამოსახულება, ვარდი, ფროთსანი ელვა. ვარდის გამოსახულება, აღებული როდოსის ნუმიზმატიკიდან, სამივე სამონეტო ტიპს ძვ. წ. II-I სს. ათარიღებს (ტაბ. IV №№11, 12, 13).

სავმაკი მითრიდატე VI ეპატორის სარდლებმა დაამარცხეს. ბოსფორი პონტოს პოლიტიკური სისტემის ნაწილი გახდა, ისევე როგორც, ცოტა მოგვიანებით – კოლხეთი. ელინურ-კოლხური ქალაქი დიოსკურია ელევ-

თერიას იღებს და ჭრის სპილენძის საქალაქო მონეტებს, ე.წ. დიოსკურია-დებს (ორი ფრიგიული ქული/Rv. კვერთხი, ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΑΔΟΣ. ტაბ. IV №14). პონტოური პარალელების მიხედვით, ეს ფულები ძვ. წ. 105-90 წწ-ში იჭრებოდა.

ძვ. წ. 85 წ. კოლხეთმა პოლიტიკური სტატუსი იცვალა. მისი მეფე გახდა მითრიდატე უმცროსი, ევპატორის ძე. მანაც ქალაქ სურიონში/ვანი, ქვეყნის ჰინტერლანდში, მოჭრა სპილენძის მონეტები ლოტოსის ყვავილის და რვაქიმიანი ვარსკვლავის გამოსახულებით (ტაბ. V №15). ეს მონეტები სწორედ იქ არის აღმოჩენილი.

ბოლოს კოლხეთში რომაელებიც გამოჩნდნენ. გნეუს პომპეუსმა ქვეყნის მმართველად არისტარქე კოლხი დანიშნა. ამ უკანასკნელმა კი თავისი კეთილისმყოფელი მონეტაზე გამოსახა ჰელიოსის ატრიბუტით (ტაბ. V №16). აღნიშნული ფულის ზურგის მხარეზე ტიხეა და ბერძნული ლეგენდა – ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙ ΚΟΛΧΙΔΟΣ/BI (12). ე.ი. მმართველობის მე-12 წელი=ძვ. წ. 52/51 წწ. გნეუს პომპეუსი მონეტაზე გამოსახული პირველი ცოცხალი რომაელია. აქამდე ასეთად კეისარი მიიჩნეოდა.

სინქრონული იმპორტული მონეტებია, მაგ. პონტოური ვერცხლი და სპილენძი, რომაული რესპუბლიკური დენარები და სხვ.

საკუთრივ პონტოში უამრავი კოლხურ/ლაზური კლანი სახლობდა. რომაულ ხანაში მათ დაიწვეს ბარში ჩამოსახლება. II-III სს-ში ტრაპეზუნტის მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს სწორედ ისინი შეადგენდნენ. ქალაქის მმართველობაც, ძირითადად, მათგან კომპლექტდებოდა. არც ტრაპეზუნტის მთავარი ღვთაება იყო ელინური წარმოშობის. ადგილობრივები თავყვანს სცემდნენ მითრას და სწორედ მას გამოსახავდნენ ტრაპეზუნტის სპილენძის საქალაქო მონეტებზე (იმპერატორი/Rv. მითრა). ტრაპეზუნტის საქალაქო ემისიის ბოლო ეტაპზე მითრა მხედარია, სიცოცხლის ხის, ცეცხლის საკურთხეველის, კოლონის და თანამგზავრების ფონზე (ტაბ. V №17). სწორედ ამ მონეტებით, როგორც ჯიბის ფულით, მარაგდებოდა პიტიუნტ/ბიჭვინთის და დიოსკურია/სებასტოპოლისის რომაული გარნიზონები ახ. წ. II-III სს-ში. ჰინტერლანდში, კოლხთა სამეფოს ადგილზე აღმოცენებულ ლაზთა სამეფოში მიმოიქცეოდა კაპადოკიის კესარიაში მოჭრილი საიმპერიო ვერცხლი და სირიის ზარაფხანების დენარები.

მოდით, ვნახოთ, რა ხდებოდა აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში, ანუ ქართლის/იბერიის სამეფოში.

იბერიის სამონეტო ემისიებს იწყებს ვინმე ბაგადატი (ბაგრატი), ბიურატის (ბივრატის) ძე. ადრე მის ფულებს პერსიდის ნუმიზმატიკის საკუთრებად მიიჩნევდნენ. არადა, ასეთი სპარსელი მმართველი არსად იხსენიება; სამაგიეროდ, მსგავსი პიროვნება ისტ. საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ მხარეებში ფიქსირდება. თანაც, ბაგადატის მონეტების ორი ტიპიდან ერთის ზურგის გამოსახულება საერთოდ ამოვარდნილია პერსიდის ნუმიზმატიკიდან.

ბაგადატი, I ტიპი (ბაგადატის თავის გამოსახულება/Rv. ტახტზე მჯდომი ბაგადატი. ტაბ. VI №18).

ბაგადატი, II ტიპი (ბაგადატის თავის გამოსახულება/Rv. მლოცველი ბაგადატი ცეცხლის ტაძრის წინ. ტაბ. VI №19).

არამეული წარწერა ასე ითარგმნება: ბაგადატ ბიურატის ძე, ღვთაებრივი მამასახლისი.

ფაქტურული და ტიპოლოგიური პარალელების მიხედვით, მონეტები ძვ. წ. III ს-ის II ნახევრით თარიღდება.

ელინისტური ხანის იმპორტული მონეტებიდან სჭარბობს პართული დრაქმები და რესპუბლიკური დენარები. ეს ყველაფერი ჩაანაცვლა ავგუსტეს დენარებმა (ტიპი – გაიუს და ლუციუს კეისრები) და რომაულმა აურეუსებმა. III ს-ის II ნახევარში იბერები მათ მინაბადებს ჭრიან (ტაბ. VI №№20, 21).

აი, ასეთია ეს კატალოგი და მცირე ნუმიზმატიკური ექსკურსი.

ტაბ. I

1.

2.

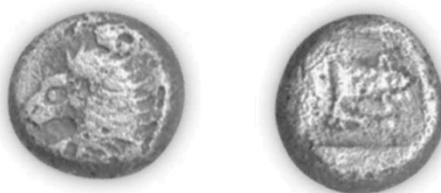

3.

ტაბ. II

4.

5.

6.

7.

ტაბ. III

8.

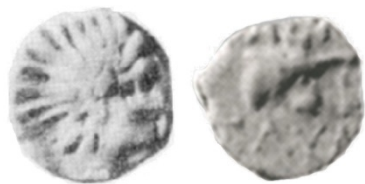

9.

10.

ტაბ. IV

11.

12.

13.

14.

ტაბ. V

15.

16.

17.

ტაბ. VI

18.

19.

20.

21.